

SAMSUN'DA SİNEMA MEKANLARI ÜZERİNE BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

Esmâ Gökmen*

ÖZET

Sinema mekanları basit birer mekan olmanın ötesinde toplumların kültürel geçmişlerinin inşasında önemli bir yeri olan mekanlardır. Toplumların yaşam biçimlerine, geleneklerine, göreneklerine, alışkanlıklarına dair ipuçları veren sinema deneyimlerinin bu bağlamda ele alınarak incelenmesi, aslında toplumların geçmişten bugüne nasıl evrildiklerini göstermesi açısından da önemlidir. Sinema mekanları bireylerin eğlenme ve sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılayan kamusal birer alandır ve bu mekanlar toplumların kültürel yaşantısının temel parçalarından birini oluşturur. Kültürün mekanlar dolayımı ile varolduğu düşünüldüğünde, sinema mekanlarının toplumun kültürel izlerini taşıyan mekanlar olarak önemi anlaşılabilir. Mekanlara bakmak, kültüre ve oradan da topluma bakmak demektir. Bu çalışmada Samsun örneği üzerinde, sinema mekanlarının geçmişe ait izlerine bireylerin anıları dolayımı ile ulaşılmaya çalışılmış, böylece önemli bir kültürel mekan, bireylerin belleğine başvurularak analiz edilmiştir. Çalışmada 1960'lı ve 70'li yıllarda sinema mekanlarının nasıl kullanıldığı, filmler ve filmlerdeki karakterlerin nasıl izlendiği ve alımlandığı, sinema deneyimlerinin bireylerin gündelik yaşam biçimlerini ve sosyalleşmelerini ne yönde etkilediği irdelenmiş, buradan hareketle o yıllara ait çok önemli verilere ulaşılmıştır. Türkiye'de sinema mekanlarını kültürel ve sosyolojik yönleri ile irdeleyen sözlü tarih çalışmalarının da yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Sinema, mekan, film kültürü, izleme ve sosyalleşme biçimleri, kadın-erkek ilişkileri, gerçek ve hayal dünyasına dair paradokslar ve ritüelleriyle kapsamlı bir çalışma alanıdır. Bu bağlamda çalışmada, toplumların sosyolojik ve kültürel izlerine ulaşmak açısından etkili bir yöntem olan sözlü tarih yöntemi kullanılmıştır. 6 kişinin geçmiş sinema mekanı deneyimlerinin irdelendiği bu çalışma, bize Samsun örneklemini üzerinden mekanların sosyal ve kültürel işlevlerine ve Türk kültürüne ait önemli veriler sunmakta ve geçmişin izlerini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü tarih, kapalı sinema mekanı, açık hava sinema mekanı

A STUDY ON ORAL HISTORY RELATING TO THE CINEMA VENUES IN SAMSUN

ABSTRACT

Beyond being simple buildings, cinema venues have important roles in building the cultural history of societies. Examining the cinema experiences which give clues about the lifestyles, traditions, customs and habits of societies in this context is also important in terms of showing actually how societies evolved from past to present. Cinema venues are

* Öğr. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Samsun Meslek Yüksek Okulu, ORCID ID:

<https://orcid.org/0000-0002-9327-4558>

Makale Gönderim Tarihi: 03.04.2018 - Makale Kabul Tarihi: 03.12.2018

public spaces that meet the needs of individuals to have fun and socialize, and these spaces creates one of the fundamental parts of the cultural lives of societies. Considering the existence of culture is because of the places, the importance of the cinema venues as the places that carry the cultural traces of the society can be understood. Examining the places means examining the culture and from that point also examining the society. In this study through the case of Samsun, it was tried to reach the retrospective traces of the cinema venues through the memories of the people and so an important cultural space could be analysed by applying the memories of the individuals. In this study, how the cinema venues were used in the 1960s and 70s, how the films and the characters in the films were watched and perceived, how the cinema experiences effected the daily lifestyles and the socialization of the individuals were discussed and thus very important data from those years were reached. It showed that the studies on oral history in Turkey which examines the cultural and sociological aspects of the cinema venues are not sufficient in number. Cinema is a comprehensive field of study with the place, film culture, the styles of watching and socialization, man-woman relationships, paradoxes and rituals of the real and imaginary world. Because of that in the study oral history method which is an effective method to reach the sociological and cultural traces of societies was used. This study, which examines the past cinema venue experiences of 6 people, provides us with important data on the social and cultural functions of the cinema venues and data belong to Turkish culture through the case of Samsun and it also carries the traces of the past.

Keywords: Oral history, cinema places, cinema venues

GİRİŞ

Bireylerin eğlenme ve sosyalleşme aracı olarak bir kamusal alan işlevi gören sinema mekanları ve “sinemaya gitme” deneyimi, toplumların kültürel yaşamında çok önemli bir yere sahiptir (Liman 2014:97). Jann Assman, insanın içinde yaşadığı dünyayı oluşturan nesnelere belleğine gönderme yapar. İnsanı çevreleyen nesnelere aslında onun yansımasıdır, nesnelere bakarak insanın geçmişine, anlarına ulaşılabilir. Nesnelere belleği ortak bir iletişim alanı sağlayarak kültürel belleği oluşturur (2015:27). Assmann’ın sözünü ettiği bağlamda sinema mekanlarının nesnelere belleğine, oradan da kültürel belleğe işaret eden birer mekan olarak ortak bir kültürel geçmişin inşasında önemli işlevleri bulunmaktadır. Karmaşık bir yapıda olan gündelik yaşam pratikleri kendisini mekanlar bazında somutlaştırmaktadır. Bu nedenle mekanlara bakmak yaşıntılara bakmak, oradan da kültüre bakmak demektir.

Türkiye’de toplumsal hayatın temel nitelikleri, yalnızca “yukarıdan tarih” (top history) ya da yazılı belgelere bakılarak anlaşılabilir. Yukarıdan tarihte, tarih yöneticiler ya da yöneticilerle aynı yönde düşünenlerin bakışından temsil etmeyi temel alır. Bu anlayış, yaşamın gerçek durumlarını, insanların algı, kavrayış ve tecrübelerini, kurum ve kuruluşlarla ve dahil edildiği kültürel kodlarla ilişkilerini göz ardı eder. Buna rağmen toplumsal hayat değişimleri, paradoks ve gerilim-

lerle yüklüdür. Sözü edilen gerilim ve paradokslar, Bahtin'in çalışmalarında sıklıkla ifade ettiği gibi, yaşamın gerçekliğini yansıtan, diyalojiyi merkeze alan roman tarzı araçlarla daha iyi anlaşılabilir (Öztürk 2013: 19-20).

Yaşamın gerçekliklerini, tüm gerilim ve çelişkilerini ve sıradan insanı anlayabilmemize imkan veren sözlü tarih çalışmalarının Türkiye'de önemi giderek artsa da yeterli sayıda çalışmanın varlığından söz edilememektedir (Öztürk 2013:19-20). Öztürk'e (2010: 14) göre "Sözlü tarih sıradan öyküleri, sıradan yaşamları, işçilerin, köylülerin, ilkokul mezunu ev kadınlarının deneyimlerini tarihe katar". Türkiye'de sözlü tarih yöntemi yaşama ve kültürel belirleyenlere tüm doğallığı içinde bakmamızı sağlayan bu potansiyeline rağmen yeterli düzeyde ele alınmamış ve belirli çalışmalar dışında kültürel bir görüngü olarak sinema mekanları da yeterince irdelenmemiştir. Bu temelde çalışmanın daha önce yapılan sözlü tarih, mekan ve sinema mekanı çalışmalarına ek olarak alandaki eksikliği gidermek adına önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada, kapalı ya da açık hava sinema mekanlarının geçmişte nasıl kullanıldığı, insanların gündelik yaşam pratikleri içerisinde nasıl anlamlar taşıdığı ve bu mekanları kullanım pratiklerinin neler olduğu irdelenmiş, Türk kültürünün taşıyıcısı niteliğini taşıyan böylesine önemli bir mekanın izleri değerlendirilmiştir.

1. MEKAN OLARAK SİNEMA

Mekan kavramı, yer, bulunan yer, ev, yurt olarak tanımlanabilir (TDK Sözlüğü). Öztürk (2012: 13-14), bir yerin mekan olarak nitelenebilmesinin, o yerin bir iletişim gücü olarak insan unsurunu taşıması ile mümkün hale geleceğini ifade etmektedir. Mekanın iletişimsel boyutları ancak bu kavramın antropolojik açıdan ele alınması ile kavranabilir. Bu açıdan bakıldığında ise "yer" ile "mekan" 'ın aynı olmadığı, birbirinden ayrıldığı söylenebilir. Bir "yer" in mekan olarak değerlendirilebilmesi için o "yer" de iletişimin varlığından söz edebilmemiz gerekir. Mekan ancak bünyesinde iletişimi barındırdığında mekan olur, bunun haricinde yer olmaya devam edecektir.

Öztürk (2012: 17-18), mekanları iletişimsel düzeyleri ile ele almak için "potansiyellik" kavramına vurgu yapar. Aristoteles, potansiyelliği fiili olanın yani edimsel olanın karşısına koyar. Potansiyellik, bir varolmama ya da eksiklik durumuna değil yokluğun varlığına işaret eder. Bir güç sahibi olmak beraberinde yokluğun mevcudiyetini de getirir. Öztürk'e göre bir "yer" iletişim gücü olan insanın onu kullanması ile birlikte potansiyellikten kurtulur ve fiili açıdan "mekan" olma özelliğine kavuşur. Yani "yer" potansiyel olarak bir iletişim mekanı olma özelliği taşır, ancak yalnızca insanın onu keşfetmesi ve kullanması ile birlikte potansiyel olma durumundan çıkarak edimselliğe geçer ve bir iletişim mekanı olur. Öztürk'ün sözünü ettiği çerçeveden bakıldığında sinema mekanlarının neden "yer" değil de, "mekan" olarak değerlendirildiği anlaşılabilir. Sinema mekanları

insanların farklı davranma biçimlerini taşıyan mekanlardır ve bu sebeple de potansiyel olarak değil, fiili bir iletişim mekanı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Türkiye’de özellikle 1950 sonrası yaygın hale gelen sinema salonları, toplumun sosyal ve kültürel mekanlarından biri olarak önem taşımaktadır. Salonlarıyla, farklı görüntülü localarıyla, değişik mobilyalarıyla, büyük perdesi ve meşhur gong sesi ile film seyretmek, sinemaya gitmek törensel bir etkinliğe dönüşmekte ve bu mekanlar birer düş şatosu olarak deneyimlenmektedir (Erkılıç 2009). Evren’e göre (1998:8) “Sinemaya gitmek basit bir eylem değil, bir merasimin başlangıcıdır. Kimi salonlar vardır ki, filmlerden öte kendileri birer tercih nedenidir. Şu ya da bu filme gidelim yerine, Emek’e Konak’a gidelim mi sorusu tercihin de ötesinde sinema salonunun varlığının, saygınlığının, hadi açıkça itiraf edeyim büyüsunün kanıtlanmasıdır” (Erkılıç 2009: 148).

Sinema mekanları kamusal ve sosyal birer alandır. Her ne kadar bireyler izledikleri filmi bireysel olarak izlese ve anlamlandırır da temel olarak sinemaya gitme sosyal bir etkinliktir. Mekanların kuruluşu, bireylerin bir araya gelmeleri, film izleme öncesinde sırasında ve sonrasında deneyimler, paylaşımlar ve seyir deneyiminin doğası bu etkinliği sosyal bir etkinlik yapar. Sinema mekanlarında ortak bir amaç için bir araya gelen insanlar bulunur ve kalabalığın ortak bir seyir deneyimi yaşadığı görülür. Bu açıdan bu süreçte deneyimlenen sosyal pratikler, bu mekanların sosyal bir alana dönüşmesinde temel oluşturur (Öz 2012:67).

Jarvie (1993) sinemayı ve film seyrini kişisel ve sosyal yönleri ile ele almıştır. Ona göre film izleme anında izleyicinin kendisi ile başbaşa olması, karanlıkta kaybolması, çevresindekilerle ilişkisiz olması ve onların çoğunu tanımaması bu etkinliği kişisel bir süreç haline getirebilir. Ancak bireylerin sinemaya eş dostu ailesi, akrabası, arkadaşı, yakını, sevgilisi ile birlikte gitmesi, bunun yanında film bitiminde film ve filmdeki yıldızlar hakkında konuşması bu etkinliği sosyal bir etkinliğe dönüştürür. Film izlemenin kişisel olarak gerçekleşmesine rağmen, o süreçte aynı etkinliği yapan çok sayıda insanın birlikteliği sosyal bir grup oluşmasını sağlamaktadır (Öz 2012: 67).

Sinemaya başka bir konumlanma noktasından baktığımızda “çok işlevli bir mekân”la karşılaşırız. Her ne kadar asıl işlevi sinema seyretmeye imkan vermesi gibi gözüke de sinema mekânının başka işlevleri de vardır. İnsanların sosyalleşmeleri, film öncesinde, sırasında ve sonrasında sohbet etme, mahallenin genç erkek ve kadınları arasında tanışma, başkalarını görme ve kendisini görünür kılma, kuruyemiş tüketme ve gösterim sırasında gerçek dünyanın gerçek koşullarından uzaklaşmaya imkan verecek etkinlikler gerçekleştirme (filme, ışıklarla, yuhalarla, kahkahalarla katılma ya da rüyalama mekânizmasının çalışması gibi...) işlevlerinden bazılarıdır. Bu konumlanmadan baktığımızda sinema, Foucault’nun kavramsallaştırmasının izinden gidersek, “heteropik bir mekân”dır (Foucault 2005: 291-392).

Heteropik mekân, birçok mekânı, işlevi, konumu ve gerçekte birbiriy-
le ilişkisiz gibi görünen pek çok etmeni içinde barındıran mekândır
(Öztürk 2013:21).

Sinema mekanları Bahtin'ci anlamda "karnavalesk" alanlardır (Öztürk 2013: 21). Bu mekanlarda adeta bir karnaval havası hissedilir. Ast üst ilişkisinin askıya alındığı, herkesin eğlenme ihtiyacını karşılamak üzere bir arada olduğu bu mekanlarda, bireylerin giyimleri kuşamlarından, mekânı kullanma biçimlerine, konuşmalarına, verdikleri tepkilere, yeme içmelerine, yorumlar yapmalarına, diğerleriyle sohbet biçimlerine, bakışmalarına, gülüşmelerine, duygusallaşmalarına ve film izleme deneyimlerine kadar her türlü davranış biçimleri ile bir şenlik havası hissedilir. Yani bu mekanlar birer eğlence mekânı olmanın da ötesinde çok çeşitli deneyimlerin yaşandığı, insanların biraradalığını her yönü ile hissettiği şenlik alanlarıdır.

"Sinema salonlarının ve filmlerin kendilerine ait bir büyüsü vardır. Seyirci film izlemek için sinemaya gitmek yani evinden dışarı çıkmak zorundadır. Sinema salonu seyircinin kendisini yaşadığı hayattan sıyrmasına yarayan sihirli bir alandır ve her fırsatta oraya sığınılır" (Kırel 2005: 145). İzleyiciler kendileri için hazırlanmış süslü salonlarda gülüp eğlenecekleri bir deneyim için bir araya gelirler. Genellikle eş, dost, akraba ile gidilen sinema salonları hem film izlemenin hem de birlikte olmanın heyecanı ile izleyicileri adeta büyülerler. "Seyirci sinemaya gitmek için olabildiğince düzgün giyinerek evinden çıkar, sinema salonuna gelir. Gişede sıra beklemek, fuayede beklerken görülen gelecek filmlerin afişleri, oyuncu fotoğrafları, salona girmek için gong çalmasını beklemek, gongun ardından yer göstericinin yardımıyla koltuklara oturmak, film başlamadan önce çalan son zil ve perdelerin yavaş yavaş açılması...." (Kırel 2005: 152-153). Film seyretmek insanlar için, seyir öncesinde, sırasında ve sonrasında yaşananlarla kültürel bir etkinlik, bir alışkanlık ve ritüele dönüşmektedir. Bireyler, kendilerini sinemaya gitmeye göre ayarlamakta, sinema onların eylem ve davranışlarına yön veren merkezi bir etkinlik olmaktadır (Öztürk 2010: 24).

"Sinema salonları ya da diğer bir deyişle düş şatoları, yalnızca filmlerin izlendiği sıradan mekanlar değil, onun da ötesinde sinemaya gitmeyi bir ritüele dönüştüren, topluca film izleme alışkanlığı kazandıran, benzer keyif ve güzellikleri paylaşmayı kendi tercihleri doğrultusunda yapan insanların birlikte soluduğu bir başka mekanlardır. Kimi zaman unutulmaz filmler bu mekanlarla, çoğu zaman da bu mekanlar kimi filmlerle öylesine örtüşür ki, filmi sinemadan mekânı anılarından, filmlerden tek bir kareden ayıramazdınız" (Evren 1998: 216).

Dünyada da Türkiye'de de sinema mekanları açık ya da kapalı mekanlar şeklindedir. Tüm dünyada her ne kadar kapalı sinema mekanları yoğunlukta da olsa sinemanın geliştiği ilk yıllarda açık hava sinemaları da bir o kadar etkili kullanılmıştır. Türkiye'de ilk açık hava sinemasının kesin tarihi belirlenemese de si-

nemanın başladığı ilk yıllarda özellikle kapalı sinema mekanlarının yokluğuna karşı bir alternatif olarak kullanıldığı ve daha da etkili ve şenlikli mekanlar olduğu bilinmektedir. Kapalı sinema mekanlarının sayıları çoğaldıkça sayıları azalan açık hava sinemaları bir süre varolmaya devam etse de yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte eski etkisini yitirmiş, yerini daha çok kapalı sinema mekanlarına bırakmıştır. Ancak geçmişte adeta bir bayram havasında filmlerin izlendiği bu mekanların bir kültür biçimi olarak incelenmesi ve unutulmaya yüz tutmuş anıların gün yüzüne çıkarılması çok önemlidir. Bu çalışmada gerek kapalı gerekse açık hava sinema mekanlarının, Samsun örneğinde, özellikle 1960 ve 70'li yıllarda kullanım biçimleri üzerinden, aslında çok önemli bir kültürel geleneğe bakış sağlanmıştır. "Türkiye'de sinema mekânı üzerine çalışmak, toplumun karakteristik yapısını, duygularını, düşüncelerini, bilişsel ve davranışsal haritasını çıkarmaya katkı yapmak anlamına gelir" (Öztürk 2013: 30).

2. SÖZLÜ TARİH ÜZERİNE

Çalışmada sinema mekanları sözlü tarih yönteminden yararlanılarak irdelenmiştir. "Sözel tarih çoğunlukla önemli olay ve zamanların kahramanları veya şahitleri ile görüşmek suretiyle tarihi verilerin toplanması olarak tarif edilebilir" (Neyzi 2001: 155). Sözlü tarih toplumun kendi gerçekliğinden beslenerek varolmuş, "tarih kadar eski" (Thompson 1999: 19) bir tarih yöntemidir. Var olan ilk tarih yöntemidir. Sözlü tarihin temel vasıflarından birisi, kaynakların birçoğu açısından, varolan farklı bakış açılarının tekrar yaratılmasını sağlamasıdır (Thompson 1999: 5). "Yukarıdan tarih" de denilen yazılı tarih, toplumlarda çok daha üst dille yazılmış, güç ve iktidar ilişkilerinin merkezde olduğu bir tarih biçimidir. Buna rağmen "...sözlü tarih, çok daha adil bir yargıyı olanaklı kılar: tanıklar artık alt sınıflardan, ayrıcalıksız ve ezilenler arasından seçilebilir. Kurulu düzenin anlatıklarına meydan okuyarak geçmişin çok daha gerçekçi ve adil bir şekilde yeniden inşasını sağlar. Böylelikle sözlü tarihin bir bütün olarak tarihin toplumsal mesajına da radikal bir etkisi vardır" (Thompson 1999: 5).

Sözlü gelenek diye tabir ettiğim şey orada burada insanların ağızlarında dolaşan, herkesin, köylülerin, kasaba halkının yaşlı adamların, kadınların hatta çocukların tekrar tekrar anlattığı, bir akşam köy kahvesine girdiğinizde duyabileceğiniz, yoldan geçen biriyle yağmur, mevsim sonra yiyeceklerin pahalılığı, sonra imparatorun zamanları ve sonra Devrim günleri üzerine sohbet ederken öğrenebileceğimiz ulusal gelenektir (Michelet 1847-1853'den akt., Thompson 1999:19).

Esra Danacıoğlu (2001: 11) yerel tarihi ya da sıradan yaşamlarımızı, evlerimizi, çalışma alanlarımızı ve içinde var olduğumuz şehri sergileyen tarihi anlamamıza ne düzeyde imkan veren bir tarih anlayışımız olduğunu, tarihi hangi ölçüde "izlediğimiz bir film" değil de "bizlerin de aktör olduğu devamlı bir oyun" olarak algılayabildiğimizi sorgularken aslında sözlü tarihin önemine işaret ediyor. Bi-

reylerin kuşaktan kuşağa aktardıkları bireysel anıları ile yaşatılan sözlü gelenek yüzyıllar boyunca tarihçilerin temel malzemelerinden olmuştur. Yani tarih ile söz ilişkisi modern zamanların ilişkisi değil, oldukça eski bir ilişkidir. Tarihin söz ile yolu 19. yy'ın ikinci yarısı itibariyle tarihin bir bilim dalı olma girişimi ile ayrılmıştır. Tarih bu süreçte “nesnellik” ve “belgeye dayanmayı” temel kıstas olarak belirlemiş, tarihin bilime dönüşmesinin temeli böylece oluşturulmuş ve bu nedenle söz ile bağıni koparmıştır. Ancak “1960'ların sonlarından itibaren marjinal grupların, azınlıkların, göçmenlerin, zencilerin, kadınların, 'tarih yazılırken dışarıda bırakılmış olanların' tarihe dahil edilmesine, yerel tarihin araştırılmasına ve tarihin aşağıdan yazılmasına yönelik talepler sözlü tarihin hem kapsamını genişletti hem de onu tarih yazımının gündemine getirdi” (Danacıoğlu 2001: 131-132).

Danacıoğlu'na göre (2001: 135), büyük evreni kırparak sokakların, yaşamın, evlerin içine bakmak istiyorsak, her yerin ve insanın kendi tarihine sahip olduğunu ve bu küçük tarihlerin daha büyük bir tarihe bağlanmayı hak ettiğini düşünürsak, sözlü tarih, küçük yaşamlara, tarihin mikro görünümüne bakmamızda temel rehberlerimizden biri olacaktır. “...Her hayat belirli bir mekan ve ilişkiler silsilesi içinde akar... Hepimizin hayat öyküsü örneğin 1950'lerin, 1960'ların veya 1970'lerin Türkiyesine, X şehrine, oradaki yazlık sinemalara, ilkokullara, liselere, sokak satıcılarına, oyunlara, piyasa mekanlarına, politik hareketlere ilişkin anlarla bezeli değil mi?” (Danacıoğlu 2001:135).

Sözlü tarih, geleneksel toplumlarda bireyleri birbirine bağlı hale getiren ve onların kimlik duygularına katkı sağlayan toplumsal bağları, buradan hareketle de folklor ve popüler kültür biçimlerini inceleyen bir yöntemdir (Counce 2008:44). Sözlü tarih yönteminde malzeme toplama sürecinin temeli insanlara dayanır, bu açıdan doğru insanların bulunması önemlidir. Seçilen konularla ilgili dikkate değer ölçüde bilgi elde edebilmek için insanlar arasından kimilerinin, ikna edilmesi gerekebilir ve doğru verilere ulaşabilmek için başkalarına ulaşma ihtiyacı hissedebiliriz. Bu süreçte bilgi toplayanlar ile görüşülen kişiler arasında öncesinde var olan ilişkiler zaman zaman işe yarayabilir ve derinlemesine bilgi elde edilebilir, bu durum kimi zaman da bir engel teşkil edebilir. Örneğin, görüşülen kişi karşısındakini tanıması ve o hikayeyi önceden anlattığını hatırlaması nedeniyle konuşmayı daha kısa kesebilir ve derin bilgiler vermeyebilir. Bazen de kişiler yeterince açık olmak istemez ve bazı gerçekleri gizleyebilirler (Counce 2008:138-139). Sözlü tarih yönteminde, sözü edilen durumlar dışında yaşanabilecek başka olumsuzluklar nedeni ile de (diğer yöntemler için de geçerli olabilecek) kimi sınıklarla karşılaşılabilir. Ancak tüm bu olumsuzlukları aşmak, bu konuda işini çok iyi yapan araştırmacılarla mümkün olabilir. Diğer yöntemlerde olduğu gibi geçerlilik ve güvenilirliği hususunda tartışmalar olan sözlü tarih yöntemi, sıradan hayatlara ve hikayelere yani hayatın doğallığı ile keşfine imkan vermesi nedeniyle önemlidir.

Gündelik hayatın rutin süreci ve toplumsal ilişkilerin olağan biçimleri bireyler için yaşadıkları dönemde fazlası ile sıradan olduğu için, önemliliği çok da farkına varılmadan hayatın olağan akışı içinde benimsenmiştir. Ancak geçmişte yaşananlar, şimdiki zamanda geçmişin kültürel ve toplumsal görüngülerini açığa çıkarmak adına insanların ilgisini fazlaca çekmektedir, sözlü araştırma bu nedenle çok işlevseldir. “Sözgelimi çok yoksul insanların hayat hikayeleri aracılığıyla, gündelikli işçiliğin, dönem dönem mahrumiyet içinde yaşamının, kötü beslenmenin, ayyaşlığın, evden kaçma ve aile içi şiddetin, Birinci Dünya Savaşı öncesinde (ve sonrasında) binlerce insan için bütünlüklü bir toplumsal ortam oluşturduğu çok canlı bir şekilde görülebilir. Kısacası sözlü tarih, sosyal tarihe bir insan çehresi kazandırma çabasıdır.” (Tosh 2013: 206).

Kyvig ve Marty’e göre (2011: 9) yanibaşımızdaki tarihin manevi çekiciliği onun en belirgin niteliklerinden biridir. İnsanların yaşamlarını direkt olarak etkileyen geçmişleri hakkında bilgiye ulaşmalarının bireylere sunduğu duygusal katkı başka bir araştırma biçimi ile elde edilemez. Büyükanne ve babanızın ebeveynlerinize davranma biçimlerini, toplumun geleneklerini, şirketinizin belirli davranış kalıplarını neden geliştirdiğini, sivil örgütlerin neden belirli meselelere eğildiğini ilk kez öğrenmek bireyler için oldukça etkileyicidir. Kying ve Marty “yanibaşımızdaki tarih” ifadesi ile sözlü tarihi yani yazılı olmayan yerel tarihi kastetmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken şey, sıradan hayatların sıradan görünen geçmişlerinden ve geleneklerinden yola çıkılarak aslında toplumların bütünlüğüne dair çok önemli ipuçlarının elde edildiğidir.

Bu çalışma bize anılarına başvurduğumuz hayatın içinden ve sıradan kişilerin onların yaşantılarında önemli bir yer tutan sinema mekanlarına dair yaşanmışlıklarını göstermiştir. Bireylerin hayatında önemli bir yeri olan sinema mekanlarının ve izlenen filmlerin onları nasıl ve ne şekilde etkilediği ve bu mekanların hafızalara kazınmış izlerini açığa çıkarması, bize aslında basit bir mekanı algılamaktan öte bir bakış zenginliği sunmuştur. Çalışmada ulaşılan veriler, sinema mekanlarının geçmişte kullanım biçimlerinin ve bu yönde hissedilenlerin günümüzde ne yönde değiştiğini göstermesi ve kültürel bir geleneği irdelemesi ile de anlamlıdır.

3. SÖZLÜ TARİH GÖRÜŞMELERİ: KAPALI VE AÇIK HAVA SİNEMALARI ÜZERİNE

Çalışmada sözlü tarih görüşmeleri, 1960 ve 70’li yıllarda hem kapalı hem de açık hava sinema mekanlarının yoğun olarak kullanıldığını göstermektedir. Televizyonun henüz olmadığı yıllarda sayılı eğlence ve sosyalleşme alanlarından biri olması nedeniyle sinema mekanları, bireyler için oldukça değerlidir. Sözlü tarih görüşmelerinde, bu mekanlara dair hafızalara kazınan önemli verilere ulaşılmıştır: Samsun Merkez doğumlu Sevim Meral, sinema mekanları sorulduğunda açık hava sinemalarına dair hatırladıklarını dile getiriyor: “...tahta tarabalarla çevirmişler, tahta sandalyeleri koymuşlar, oraya giderdik. Rahmetli babam bileti alıp

gelirdi, hadi hazırlanın, çabuk sinemaya diye...koskoca bir beyaz perde koymuşlar, oturup heyecanla çekirdekler elimizde beklerdik..." Samsun Havza, 1955 yılı doğumlu Yusuf Gökmen (12.12.2016, yüz yüze görüşme) de sinemanın onlar için önemini dile getiriyor: "Sinema kültürü bizim Havza'da çok, bizim çocukluğumuzda çok yaygındı. Çünkü o zaman televizyon falan yok. Olmadığı için en eğlence mekanları sinemalardı..." Yusuf Gökmen'in eşi Havza doğumlu Nuriye Gökmen de sinemanın geçmişte çok kıymetli olduğuna değiniyor: "...bütün Havza halkı, sürekli sinemaya giderdi. Ee erkeği, kadını fark etmez herkes sinemaya çok düşküdü. Ondan yapacak başka bir sosyal faaliyet olmadığı için insanlar sinemaya gitmeyi tercih ederlerdi."

60'lı ve 70'li yıllarda sinemaya gitmek çok heyecan verici bir etkinliktir. Filmlerin duyurulması, gitmeye karar verme, sinema için giyinme, kuşanma, süslenme, film izleme ve geri dönüşte yaşananlarla bu etkinlik adeta bir bayram havasına dönüşmekte, bireyler bu seremoninin bir parçası olmaktadır. Nuriye Gökmen yaşadığı heyecanı şöyle dile getiriyor: "...Çok yani bambaşka bir havası vardı. Bayram havası gibi dediğim insanlar tertemiz giyinip, kuşanıp keyifle işini, gücünü ayarlayıp ya işte o gün gelemez, o gün başka iş yapmaz sinemaya gidecek..." Gökmen'e göre sinema mekanları geçmişte insanların sosyalleştiği birkaç alandan biridir. İnsanlar eşiyile, dostuyla toplanıp sinemaya gider, çok mutlu olurlar. Onlar için çok keyifli bir etkinliktir. Hiç kimse sinemaya gittiği için birbirini yadırgamaz, ayıplamaz, herkes gider. Sinemaya gitmeden süslenilir, güzel giyinilir. Kızlar çoğu zaman o zamanlar moda olan mini eteklerini giyerler ve sinemaya gitmek için giyimlerine ayrı bir özen gösterirler. Rujunu sürer, makyajını yapar, en güzel giysilerini giyer sinemaya giderdi. Anneler birbirlerine saygıdan ötürü çocuklarını güzel giydirebilirler, kız çocuklar da erkek çocuklar da tertemiz giyinir giderler, filmlerini seyrederek. Sevim Meral (09.12.2016, yüz yüze görüşme), ise şenlik havasında yaşanan sinemalar ile ilgili şunları dile getiriyor: "Hevesle giderdik, çocuktuk işte babam biletleri alıp geliyordu akşam eve...işte yemekleri yiyorduk. Haydi sinemaya! Şimdi komşularla hep beraber...artık o saatte bu akşam şu film var ona gidelim çoluk çocuk kalkıp gidiyorduk işte. Şener Şen'in bir filmi vardı ona benziyordu, cümbür cemaat sinemaya gidiyorduk aileyle birlikte." Kadriye Kurt (08.12.2016, yüz yüze görüşme), "bayram havası gibi giderdik sinemaya zaten düğün bayram. Düğüne çok gitmezdik. Sinemaya giderdik." derken sinemaların birer şenlik alanı olduğunu ve bayram havasında yaşandığını dile getiriyor. Nuriye Gökmen (12.12.2016, yüz yüze görüşme), sinemada neredeyse yirmi dört saat müzik çaldığını, hoparlörden gelen müziği tüm Havza'nın dinlediğini anlatıyor. Füsün Önal'ın "Senden Başka" isimli şarkısının sık sık çaldığını, insanların sinemadan gelen müzik sesinden çocukları uyuysa dahi hiç rahatsız olmadıklarını ifade ediyor. "Boş ver boş ver arkadaş" şarkısını da sürekli dinlediklerini, sinemadan gelen müzikleri insanların hiç yadırgamadıklarını, şenlik havasının böyle yaşandığını anlatıyor.

Sinemaya gitmeden önce filmlerin o yıllara özgü taktiklerle duyurulması, sinema olgusunun geçmişe ait görüngülerinden biridir. Filmlerin duyurulması için farklı yollar denenir, kimi zaman belediyelerin, sinemaların ve bazı kurumların kapılarına asılan afişlerle filmlerin saati ve yıldızları duyurulur, kimi zamansa arabalarla gezen ve megafonla bağırarak ya da sırtında panolarla gezen sinemacıların filmin günü, saati ve yıldızları ile ilgili duyuruları ile insanlar kapalı ya da açık hava sinemalarına davet edilir. Samsun Çarşamba doğumlu, 78 yaşında olan Kadriye Kurt (08.12.2016) filmlerin duyurulması ile ilgili her gün birilerinin onları sinemalara çağırmak için araba ile gezerek mikrofonla bağırarak, filmlerin gününü, saatini, adını söylediğini ifade ediyor. Yusuf Gökmen (12.12.2016) Samsun Havza'da filmlerin duyurulması ile ilgili önemli bilgiler veriyor:

"Efendime söyleyeyim, nasıl diyeyim şimdi, yeni bir film geleceği zaman, geldiği zaman ..., sinemanın çalışan elemanları iki tane dışarıdan genç çocuk alırlardı yanlarına. Bir pano tahtası onun üzerine afişi yapıştırırlardı. Hamurla yapıştırırlardı afişi de. Yani afişin arkasına hamur sürerlerdi yapışırdı. O iki çocuk, onu tutardı tahtayı. Bir tane de sinemada çalışan hem gündüz sinemanın temizliğini yapan hem de sinemanın bu işlerini halleden vardı Neşet isminde olan biri. Orada, ... mikrofon gibi megafonu vardı, eline onu alırdı. O iki çocuk o bütün mahalleleri ama hepsini bir günde gezemelerdi. Bir gün bir mahalleyi gezerlerdi, ikinci gün o bağırırdı, işte bir hafta sonra yeni bir film geldi sinemamızda başlayacak ... Pazar günlerini bayanlara şey yaparlardı. Gündüz saat ikide bayanlara matine yaparlardı. Ondan sonra mahalle mahalle gezerlerdi. Bütün bayanlar hemen çıkarlardı, afişte kimin filmi var diye, ona göre sinemaya giderlerdi." Nuriye Gökmen (12.12.2016), filmlerin duyurulmasını anlatırken mahalle aralarında ellerinde afiş panoları ve megafonla dolaşan iki görevlinin olduğunu anlatıyor. İki görevli mahalle mahalle dolaşarak megafonla hangi gün, hangi saatte, hangi filmlerin olduğunu bağırarak söylemiş. Evlerinin camından bahçesinden, sokaktan onlara bakan kadın ve erkeklerinse bazen görevlilerin gezdirdiği afişlerin olduğu panoları göremezlerse, "bize doğru döndürün de bakalım" dediklerini, hatta görevlilere bağırarak filmin kimin filmi olduğunu sorduklarını, aldıkları bilgilere göre filmlere gitmeye karar verdiklerini ifade ediyor.

Filme gitmek için bilet almak gereklidir. Ancak bilet alma konusunda da zaman zaman farklı taktikler denenir, karaborsa bilet alınarak ya da bazen bilet almadan film izlenir. Yani film izlemek için öncesinde bir çaba gerekir. Bu durumu Samsun Çarşamba, 1944 yılı doğumlu Erdem Çakır (09.12.2016) anlatıyor: "Bir film fazla tutulduysa bilet pahalı olurdu. Bileti dışarıda satanlar olurdu, bunlar biletin fiyatından daha fazla kar ederdi yani, bu hemen hemen her sinemanın önünde vardı. Yani iyi bir film olduğu zaman sinemanın dolacağını dolmayacağını düşünmezdi sinema sahibi, yani mutlaka ona ilgi fazlaydı." Erdem Çakır, sinemada kapıcılar olduğunu söylüyor. "Sinema kapıcıları en büyük karı sağlayanlar oluyor. Örneğin sinema bileti 50 kuruşsa, bilet almadan kapıcılara 25 kuruş vererek

içeri girilebilirdi. Yani kapıcılar bilet almayanlar üzerinden menfaat sağlayıp onların içeri girmesine imkan sağlıyor.” Erdem Çakır bu durumu anlatırken başka bir taktiğini de paylaşıyor. Açık hava sinemalarının tahtalarla çevrili olduğunu, paraları olmaz ve bilet alamazlarsa o tahtaları oynatarak delik açtıklarını, o delikten filmi izlediklerini anlatıyor. Yusuf Gökmen (12.12.2016) iyi bir film olduğu zaman kuyruk olduğunu, tıpkı maça gider gibi sinemaya gittiklerini ifade ediyor. Gişenin önü dolu oldur, beklerler. Paralarını bozuk bulundurmaları gerekir. Bilet gişeden alırlar, ardından küçük bir kapıdan geçerken oradaki görevliye bileti teslim ederler, aksi halde içeri giremezler. Gökmen, bilet almak için paraları yetmese de bir şekilde girdiklerini şöyle anlatıyor: “Şimdi, mesela bilet kaç kuruş? Bir lira, derdik elli kuruşumuz var başka yok işte bizi alın içeri. Yok, mok derlerdi o kapıdaki arkasını döndüğü zaman hemen o aradan kaçırdık içeri.”

Görüştüğümüz kişilerin sinema üzerine hafızalarına kazınan izlerinden biri de sinema perdesidir. Kapalı sinemalarla açık hava sinemalarının perdelerinin farklı olduğunu, ancak her ikisinde de büyük perdelerin olduğunu öğreniyoruz. “Şimdi, dört duvarlı bir bahçe düşünün, bunun bir duvarı perdenin olduğu kısım...Şimdi o perde geriye alındığı zaman böyle sahne olurdu yani bu tarafta perdeden başka bişey olmaz, bir duvar bu bir siva ve perde. Yani seyirciyle dışarının ilgisini kesmek için, bu açık hava sinemalarının bahçelerinde olurdu, öbürleri zaten kapalı mekanlardı.” (Erdem Çakır 09.12.2016). Sevim Meral de (09.12.2016) sinema mekanlarının perdesine ve filmin başlamasına dair hatırladıklarını anlatıyor: “Düz beyaz bir perde vardı aynı yazlıklarda olduğu gibi, baya büyük düz perdedi. Bir ışık yanardı oradan biri bağırırdı film başlıyor diye, susun film başlıyor derdi, herkes susardı, yani bunu mikrofondan falan söylemezdi, resmen sesli bağırırdı, perdenin arkasındaki kişi artık o filmi oynatan kameraman mıydı bilmiyorum. Bağırırdı, lütfen herkes sussun film başlayacak derdi, çıt diye kesilirdi herkesin sesi.” Sevim Meral geçmişe dair hatırladıklarını anlatırken, film başlamadan önce bir zilin çaldığını ve “gong” sesinin ardından filmin başladığını ekliyor. Nebahat Korkmaz (02.12.2016) perdeleri şöyle anlatıyor: “O perde şimdi, mesela film başlıyor ya böyle şimdi, duvarda böyle. O perdeyi böyle çekerlerdi, böyle çekiliyordu perde ondan sonra sinema başlıyordu... Büyük, a bu duvardan büyük. Yani, büyük”. Yusuf Gökmen de (12.12.2016) perdeleri, beyaz ve kırmızı, büyük ve ihtişamlı olarak anımsıyor. “Şöyle, beyaz arkada büyük boydan boya, aşağı yukarı sahnenin büyüklüğü ne kadar diyeyim, böyle on metreye, beşe on öyle büyük şeyi vardı, perde. Arkada beyazdı onun, o kirlenmemesi için onun önüne tekrar kırmızı perde, film bittiği zaman kırmızı perdeyi çekerlerdi. Hani film son dedi mi kırmızı perde çekilirdi. Film başlayacağı zaman o açılırdı ondan sonra film başlardı.”

60'lı ve 70'li yıllar televizyonun henüz yaygınlaşmaması nedeniyle sinemanın çok değerli olduğu yıllardır. Bu nedenle gerek kapalı sinema mekanları gerekse açık hava sinemaları arasında yoğun bir rekabet yaşanıyor. Sinema sahipleri ara-

sında çekişmelere yol açan rekabet ortamı, türlü çabalarla insanların sinemalara çekilmesine yol açıyor. “Çarşamba’da iki tane sinema vardı, bunların arasında rekabet vardı, yalnız üçüncü bir sinema açıldığı zaman -Yıldız diye bir sinema açıldı- rekabet daha fazla kızıştı” (Erdem Çakır 09.12.2016). Nuriye Gökmen (12.12.2016) rekabete dair hatırladıklarını anlatıyor: “Benim çocukluğumda, iki tane kapalı sinema vardı. İki tane de açık vardı benim çocukluğumda. Havza’da çok kötü, büyük bir şehir değildi. Benim çocukluğumda on bin, on üç bin arasında nüfusu vardı. İşte dört tane sinemayı hatırlıyorum ama bu iki tane kapalı ful dolar taşırdı. Yazın da kışın da. Bu kapalıları yani, yaz kış çok yani acayip çalışırdı... Şimdi biri bizim Havza’daki sinemanın biri yukarı sinema, biri aşağı sinemaydı. Adları da böyleydi. İşte hatta şöyle der yukarı sinema iyi film getiriyor, aşağı sinema iyi getirmiyor işte veyahut aşağı iyi getiriyor yukarı herkes kendine göre de yorum yapardı.”

Geçmişte sinemaya gitmek insanların bir taraftan eğlence ihtiyaçlarını karşılar-ken bir taraftan da sosyalleşmelerini sağlaması açısından da önemlidir. O dönemlerde bireylerin sosyalleşebilecekleri ortam sayısının çok az olması, sinema mekanlarının bu amaç için biçilmiş kaftan olması anlamına gelir. Yapılan görüşmelerde sinema mekanlarına genel olarak eş, dost, akrabalarla gidildiği, yani buraların genellikle toplu olarak gidilen mekanlar olduğu, bunun yanında da sinema mekanlarının atmosferi nedeniyle diğer insanlarla sohbetler edilen, filmler ya da film dışı meseleler hakkında konuşulan sosyalleşilen mekanlar olduğu söylenebilir. Nebahat Korkmaz (02.12.2016) geçmişte sinemaya arkadaşı ve çocuklarıyla gittiğini anlatırken bir taraftan da bu durumu haklılaştırırcaşına şu ifadeleri kullanıyor: “Çocuklarımı da aldım, gittim sinemalara. Gitmesem de kör, körüm derdim. Çocuklarımı sinemalarda büyüttüm. Önce Cenab-ı Allah, sonra kendim ne yandı, ne yıkıldılar büyüdüler, meydana geldiler. Allah’ıma şükürler olsun... Ama sinemamı da geri koymuyordum. Bir arkadaşım vardı, Pembe... Onunla ikimiz nereye gitsek beraber giderdik yani.” Yusuf Gökmen (12.12.2016) sinemada edilen sohbetlere değiniyor: “...ya filmi anlatırdık birbirimize hep. Hani anlata anlata bitmezdi. O filmi konuşurduk devamlı. Hani hoşumuza giderdi. Hani ondan bir konu açardık işte bir şey oldu mu hemen o filmde konu açardık konusunu konuşurduk hemen.” Nuriye Gökmen filmlere yakınları ile gittiğini şöyle anlatıyor: “...ben genelde, ben ablamlarla giderdim. Dayımın kızlarıyla, daha sonralar arkadaşlarımla gitmeye başladık. Zaten ondan sonra da artık bizim tam arkadaşlarla gitmeye başladığımız zaman, o zaman Havza’daki sinema olayı televizyonlar geldiği için yani televizyonlara bağlanıyoruz genelde televizyon, sinemaların bitmesi. O zaman şeydi ama genelde ablamlarla, mahalledeki işte komşularla, dayımın kızlarıyla öyle gidiyorduk.” Nuriye Gökmen (12.12.2016) filme girmeden önce filmler ve filmlerin yıldızları hakkında sohbetler ettiklerini, filmler dışında konuların da konuşulduğunu ifade ediyor. Film bittikten sonra edilen sohbetleri şöyle anlatıyor: “Artık filmde sonra günlerce edilir o filmin... Seyredenler birbirine bile anlatırdı. Halbuki herkes seyretmiş o

filmi ama niyeysen insanlarda öyle bir meziyet vardı. Herkes birbirine anlatırdı o şeyi, filmi. Zaten seyretmeyenlere anlatılırdı da, seyretmeyen de sanki o filmi dinlerken seyrediyormuş gibi olurdu. O kadar yani bu sinemayla insanlar iç içe olmuştu. O kadar güzel bir ortamdı. Gerçekten bunlar yani öyle keşke yeniden olsa...Sonradan yeni sinemalar yapıldı ama o sinemaya o kadar yani televizyonlar olduğu için rağbet olmadı. Daha sinema salonu, daha yeni sinema salonu yapıldı ama ... Sinema olayı bitmişti. Film olayı bitmiş artık." Gökmen, sinemaya mahallece, ablasıyla, akrabaları ile gittiklerini söylüyor. Geçmişte sinemaların çok yaygın olduğunu, sinemaya gitmenin çok normal olduğunu, kimsenin bunu ayıplamadığını, gidilmesi gereken bir yer olarak görüldüğünü, kadın, erkek, çoluk çocuk gittiklerini ekliyor. Herkesin en güzel giysilerini giyip, kadınların makyajlarını yapıp, erkeklerin güzel, çoluk çocuğun tertemiz giyinip, güzel bir gün geçirmek için sinemaya gittiklerini anlatıyor. Herkesin çok hoşuna gittiğini, sinemadan çok keyif aldıklarını, sinemaların bir sosyalleşme mekanı olduğunu ifade ediyor

Erdem Çakır (09.12.2016) sinemaya dost ve arkadaş çevresi ile ve ailece gittiklerini ifade ediyor. Sinemaya gitmeden önce arkadaşlarıyla buluştuklarını, bir yerde oturup sohbet ettiklerini, günlük meseleleri konuştuklarını, sinemadan çıktıktan sonra da yine vakitleri varsa bir yerlerde oturup sohbet ettiklerini anlatıyor. Filmden çıktıktan sonra, filmi sevmişlerse ve konusu da onlara göre iyiyse film hakkında tartışmışlar. Eskiden filmlerin daha çok zenginlik-fakirlik, güzellik-çirkinlik üzerine olduğunu, şehir çocukları olarak onların köy filmlerini fazla tutmadıklarını ifade ediyor. Filmlerde sevme üzerine hikayeleri izlediklerini, o dönemlerde sevme diye bir şeyin olmadığını, evlenmenin dahi ailenin isteği üzerine yapılabildiğini, bu nedenle sinemanın gençlere moral verdiğini, gençlerin filmlerde gördüklerine özen duyduğunu ve filmleri izledikçe birbirini sevmenin söz konusu olduğunu, yani sinemanın böyle bir faydası olduğunu anlatıyor. Erdem Çakır'ın anlattıklarından sinemanın toplumun sevgi ve aşka bakışını etkilediğini, daha önce bu tarz ilişkileri normal karşılamazken filmlerin insanların yaşam tarzlarını değiştirdiğini anlayabiliyoruz. Yani sinemanın sadece bir eğlence ve sosyalleşme alanı değil aynı zamanda toplumu sosyal ve kültürel boyutları ile de etkileyen önemli bir alan olduğu ifade edilebilir.

Sinemalar, geçmişte kadın erkek ilişkileri açısından belirli buluşma mekanlarından biridir. Sevgililerin çok sınırlı zamanlarda ve yerlerde bir araya gelebildikleri 60'lı ve 70'li yıllarda sinema mekanları, onların birbirlerini görebildikleri alanlar olması nedeniyle de önem taşır. Erdem Çakır (09.12.2016) sinema mekanlarında yapılan kadınlar matinesini anlatırken erkeklerin sinemanın dışına dizildiklerini kadınların onların arasından geçerek sinemaya girdiklerini anlatıyor. "Onların giren sevgilisi var, ee onu göreceğ görmek için geliyor, sinemanın karşısına dikeyliyor, halbuki sen bunu içeriye almış olsan, içeriye oturtsan bu şekilde rezalet olmaz...girerken çıkarken sinemanın kapısının karşısında dizilir o hanımlar gi-

der filmi seyredip çıkacağı zaman o erkek zümresi yine dizilir oraya çıkarken onu seyredecek". Erdem Çakır (09.12.2016) sevgililerin birbirlerine mektup verdiklerini de anlatıyor. Mektubu verme şekilleri olduğunu, bir erkeğin gidip bir kıza mektubu veremeyeceğini, bazı yollar denediklerini ifade ediyor. Bazen kibrit kutusunu kızın önüne attıklarını ya da küçük bir çocuğun eline tutuşturup mektubu kıza gönderdiklerini, kızların da çocuğu sevme bahanesiyle mektubu aldıklarını ifade ediyor. Sinemanın aslında kızların evden çıkması ve sevgililerin birbirlerini görmesi için bahane olduğunu ekliyor. Kadriye Kurt (08.12.2016) şahit olduğu bir aşka dair hatırladıklarını şöyle anlatıyor: "... işte orada komşumun kızını götürüyorum dedim ya onun sevgilisi vardı çok seviyorlardı birbirlerini çok o kızın o ağlamalarını hiç unutmam onu götürürdüm çok sevgilisiyle beraber sinemaya gidiyorlardı ya işte o Ferdi'nin filminde Ferdi onun sevgilisine benziyordu sevgilisini de çok iyi tanıyordum Çarşamba'dan onun için o kız orada çok ağladı. Çok ağladı ama kavuşamadılar."

Nebahat Korkmaz (02.12.2016) sinemalarda nişanlıların, sözlülerin localarda oturduklarını ifade ediyor. "Mesela sen nişanlısın, sözlüsün onların böyle bir yerleri vardı. Mesela biz salonda oturuyorduk ya, o da böyle yüksek bir yer yapmışlardı ama mesela sen de görüyorsun ben de görüyorum böyle. Önlerinde böyle, oturdukları yerde böyle parmaklık gibi yerler vardı ... Mesela sen nişanlısın, ben de nişanlıyım mesela ben de sevgiliyim oraya çıkıp oturuyorlar." Nuriye Gökmen (12.12.2016) sinemalarda erkeklerin sinemanın karşısındaki kaldırımında sevgililerini beklediklerini, orada buluştuklarını, birbirlerine mektup verdiklerini, sinemaya gitmeden önce orada buluşmak için birbirlerine haber verdiklerini ifade ediyor.

Sinema mekanları, kapalı ve açık hava sinemaları olarak iki türdedir. Kapalı sinemalar yazları da kışları da gidilen ancak daha çok kışlık sinemalar olarak görülen, açık hava sinemaları ise yazın gidilen sinemalardır. Kapalı sinema mekanlarında gündüz de akşam da film izlenebilirken, açık hava sinemalarında yalnızca akşamları film gösterimi yapılır. Yapılan görüşmeler neticesinde 60'lı ve 70'li yıllarda bu iki tür sinema mekanlarının kendine ait özelliklerine ve farklılıklarına dair önemli bilgilere ulaşılmıştır. Yusuf Gökmen (12.12.2016), yazlık sinemalara dair şöyle söylüyor: "Şimdi yazın, çok sıcaklarda Temmuz, Ağustos ayında yazlık sinema yaptılar, üstü açık. O sinemayı tercih ederlerdi, gidilirdi. Kışın kapalı sinema vardı... Açık sinemalara gece gidilirdi. Gündüz çünkü aydınlıkta olmazdı... Karşıda işte, sinemanın panosu vardı. Büyük sahnesi açık, yüksek. Oraya işte arkadan film makinesinden yansıtırlardı gece. Gündüz zaten ışıktaydı, karanlıkta oradan şey yapardı filmi oradan oynatmaya başlardı. Sandalyeler vardı, sıra sıra açık sinemada. Sıra sıra herkes otururdu." Yusuf Gökmen, açık hava sinemalarının yazın daha iyi, serin ve güzel olduğunu da ekliyor. Fakat kışın açık hava sinemalarına soğuk olması nedeniyle gidilmediğini, zaten, bu sinemalara yazlık sinema dediklerini ifade ediyor. Kapalı sinemaların ise kışlık

sinemalar olduğunu kışın soba ile ısındığını da anlatıyor. “ Büyük fıçı var. Çöp fıçıları var, büyük yuvarlak ... Onun üstünü böyle şey yapacaksın altından da delmişler o üstünden de delinmiş. Ortasına bir ızgara koyuyorlar, kömür sobası oluyor o ... Bir atışta elli kilo kömür atıyorlar. O da zaten film bitene kadar yetiyor. O ısıtırdı o sinemayı. Bir de vatandaşın yoğunluğu bakımından iyiydi.” Nuriye Gökmen geçmişte hem kapalı hem açık hava sinemalarına gittiklerini, ancak daha çok kapalı sinemaları tercih ettiklerini, yazın dahi kapalı sinemalara gidildiğinin olduğunu söylüyor. Kapalı sinema salonlarının iki katlı olduğunu, balkonları olduğunu balkonlarının altında localarının olduğunu ifade ediyor. “Onlar yazın oluyordu işte dediğim gibi. Ee, yazın gece, genelde ben gece hatırlıyorum... Yazlık sinemayı şöyle hatırlıyorum tabanında ufak ufak çakıl taşı yani yerler. Öyle bir düzgün hani güzel karo taşı bilmem ne değil. Öyle düzgün yapılmış, beton da değil... Küçük küçük taşlar vardı tabanında, hatırlıyorum. Ama işte sahnesi vardı tabii ki beyaz şeyi vardı perdesi yazlık sinemanın, filmin seyredileceği. Ondandır dört tarafı böyle yani aleni usulü kır şeyi değil bir çevrilmiş. Tabii aslı kışın. Sandalyeler tahta sandalyeler, tam işte bütün Türk Anadolu'nun ilçelerindeki yazlık sinemalar nasılsa yani belki illerinde de öyleydi yazlık sinemalar Havza'da da öyleydi. Yani Havza da elinden geldiğince sinema şeyine ayak uydurmaya çalışıyordu. Bir kimseden geri kalayım, kalma istemiyordu hiçbir memleketten.” Nuriye Gökmen (12.12.2016) Açık hava sinemalarında film izlemenin kapalı sinemalara göre farkını şöyle anlatıyor: “Bence farkı daha ferah oluyordu. Yazın işte, yazın sıcakta yani kapalı bir salonda film seyretmektenyse, yani böyle açık bir yerde bir de gece, genelde gece seyredilirdi işte gündüz olmuyordu zaten açık sinemalarda. Ondandır yazlık sinemayı işte adları. Yani daha ferah, daha insanların hoşuna gidiyordu ve talep de oluyordu insanlar da gidiyordu baya. Ben hatırlıyorum yani, ben bir epey gittiğimi hatırlıyorum.”

Kapalı sinema mekanlarının geçmişte en belirgin özelliklerinden biri localarının olmasıdır. Sinemaya gelenleri sosyo-ekonomik statülerine göre birbirinden ayıran bir düzenin sinema mekanlarında kurulmuş olması, mekanın bir anlamda güç ve iktidar ilişkileri temelinde kullanılması anlamına gelir. Öztürk'e göre (2012: 25) iletişim mekanlarını incelemek, toplumun bireylerini, toplumu ve toplumsal ilişkileri anlamamızda bize yardımcı olur. Mekana bakmak, mekanı bir “fetiş nesne” olarak görmek değildir, mekana bakmak ve onu araştırmak toplumu kısmen de olsa incelemek ve görmek demektir. Sinema mekanlarını bir iletişim mekanı olarak incelediğimizde, localardaki düzenin benzerinin toplumsal yaşamda var olduğu görülebilir. Toplumsal olarak bireyleri sahip oldukları ekonomik güç ve iktidar temelinde birbirinden ayıran ekonomi-politik sistemin sinema mekanlarında da benzer bir düzenleme ile bireyleri birbirlerinden ayırdığı söylenebilir. Erdem Çakır (09.12.2016) localarla ilgili şöyle söylüyor: “... ayrılırdı zengin tayfası localara otururdu kulüp şimdi loca olmayan yerlerde kulüp denilen bir kısım olurdu o kulüp kısmına ne bileyim ben onlar giderdi yani züürt denilen cinsinden şimdinin halk tabakası önlerde altta yer bulurdu balkonda yer

bulamazdı , balkon kulüp loca bu zengin tayfasına aitti diğerleri de talebelere aitti ...” Kadriye Kurt (08.12.2016)“Yukarı doğru vardı tabi kapalı yerler vardı orada zenginler oturuyorlardı. Biz en aşağısını zor bulurduk” diyerek zengin olanlarla “biz” dediği zengin olmayanların sinema mekanlarında nasıl iki ayrı konuma yerleştirildiklerini ifade ediyor. Nebahat Sönmez (02.12.2016), “... Böyle küçük bir yerdir, kocaman bir şey. Yani, şöyle diyeyim sana kodamanlar yani, paralılar yani böyle şeyler oraya otururdular. Bizim gibi de işçiler aşağı, altta.” diyerek kapalı sinema mekanlarında sınıfsal bir ayrımın nasıl üretildiğini anlatıyor. Yusuf Gökmen (12.12.2016), localarda altı yedi sandalye olduğunu, locaların numaralı olduğunu söylüyor. Sinema sahiplerinin locaların fiyatlarını gündüzden belirlediklerini ve insanların da ona göre locadan bilet alıp almamaya karar verdiklerini ifade ediyor. Eğer film çok tutulan bir film değilse localar boş kaldığını, oraya diğer izleyicilerin oturabildiklerini söylüyor. Nuriye Gökmen’s (12.12.2016) locaların tam olarak balkonun altında olduğunu, özel olarak oturmak isteyenlerin ya da ailelerin localarda oturduklarını anlatıyor. Yapılan görüşmelerin tamamı bize, kapalı sinema mekanlarının sınıf ayrımı gözetilerek oluşturulmuş mekanlar olduğunu ve bu mekanın loca denilen özel oturma yerleri aracılığıyla bireyleri ekonomik ayrıcalıkları temelinde ayırdığına işaret ediyor.

Yapılan görüşmelerde, geçmişte kapalı ya da açık hava sinemalarına dair hatırlananlardan biri de buralarda yeme içme etkinliğidir. Sinemalara evden yiyecek götürülerek ya da satılan yiyeceklerden alarak bu mekanın sadece film izleme değil bir taraftan da bir şeyler yeme içme biçiminde kullanıldığı ve bu etkinliklerin sinema mekanlarını insanlar için daha cazip kıldığı söylenebilir. Nebahat Korkmaz (02.12.2016): “Kabuklu fıstık vardı, bir de çam fıstığı mı diyorlar ne diyorlar ondan sonracağıma kavrulmuş fındıklar vardı. İşte onlar vardı. Ben mısır almadım, şimdi aldım desem ben sana yalan konuşurum” diyerek hatırında kalan yiyeceklere dair bilgi veriyor. Yusuf Gökmen (12.12.2016), “simit yerdin efendime söyleyeyim kuruyemiş yenirdi, gazozunu içerdin” diyor ve yeme içmenin sinema mekanlarının bir parçası olduğunu anlatıyor. Nuriye Gökmen (12.12.2016) yeme içmeyi şöyle hatırlıyor: “Sinemaya insanlar yanlarında tabii ki yaptıkları o zaman ki şey neyse, kurabiyeydi ondan sonra çörekti falan böyle şeyler götürürlerdi. Çoluk çocuk hani şey ekmek arası peynir falan böyle işte götürürlerdi. Çocuklar acıkmasın, kendileri de artık bir-iki lokma alıyorlardı herhalde büyüklerde. Ama orada zaten şey satılıyordu çekirdek, gazoz ... O zamanlar öyle içecekler pek yoktu. Gazoz, gazoz genelde içerlerdi işte. Çekirdek, kuruyemiş...” Gökmen, film izlenirken genelde mısır yendiğini ya da çekirdek çitlendiğini de ekliyor. Sevim Meral (09.12.2016), sinemaya pasta börek götürdüklerini film seyrederken yediklerini anlatıyor.

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de filmin ilk yarısı bittikten sonra ara veriliyor. Bu arada genellikle erkekler dışarı çıkıp sigara içiyor, isteyen bir şeyler yiyip

içiyor ve bu arada filmle ilgili sohbetler ediliyor. Erdem Çakır (09.12.2016), "Anırat verilirdi eskiden şimdi film aralarında hemen hemen 15 dakika olurdu hani buradaki giderlerin ihtiyaçların giderilmesi için" diyor. Yusuf Gökmen (12.12.2016), film aralarına "mobil" denildiğini, parası olan ya da olmayanların bu arayı beklediğini, bilet almayıp kapının önünde bekleyen gençlerin film arasında girip ikinci yarısını bedava izlediklerini anlatıyor. Filmin yarısında 15 dakika mola verildiğini, bu arada ışıkların yandığını, herkesin dışarı çıktığını, sigara içildiğini, çekirdek çitlenildiğini, simit yenildiğini, çay içildiğini ifade ediyor.

1960'lı ve 70'li yıllar, sinema matinelерinin yapıldığı, kadınların çocukları ve eşleri ile katıldıkları etkinliklerden biridir. Haftanın bazı günleri matine günü olarak belirlenir, bu günlerde kadınlar toplanıp gündüz yapılan matinelere film izlemeye gider, böylece o günlerde sinema mekanları yalnızca kadınlara özgü bir mekan olarak kullanılır. "Matinelere erkek çocukları götürülürdü ama fazla büyük olmayacak mesela diyelim ki ilkokul çağındaki çocukları falan anneleri alırdı kadınlar matinesine götürürdü hafta da iki gün falan yapılırdı kadınlar matinesi yalnız iyi bir şey değil tabi ki değil çünkü kadınlar matinesi yapıyor erkekler sinemanın dışına dizilmiş kadınlar bunların arasından geçip sinemaya gidiyor ha beraber oturmuş ha orada olmuş aradaki fark bu." (Erdem Çakır 09.12.2016) Nuriye Gökmen (12.12.2016), Havza'da kadınlara özel sinema günlerinin, kadınlar matinesinin olduğunu söylüyor. Bu matinelere daha çok pazar günleri olduğunu, aynı zamanda talep olursa perşembe günü de matine günü olduğunu, yani haftanın iki gününde kadınlar matinesi yapıldığını anlatıyor. "Kadınlar matinesinde yani genelde erkekler olmazdı. Kadınlar, çoluk çocuk, akraba, eş-dost birbiriyle toplanıp o gün, toplu halde yani bütün Havza'nın insanları giderdi. Bir veya iki film.. Genelde iki film de olurdu. İki film seyredilirdi peşpeşe." Gökmen, erkek çocuklarının küçük olması koşulu ile matinelere götürülebildiğini, büyüklerse götürülmediklerini ifade ediyor. Bu ifadelerden sinema mekanlarının belirli günlerde yalnızca kadınların kullandığı mekanlar olduğunu ve film izleme etkinliğinin yalnızca kadınlara ve onların küçük yaşta olan çocuklarına ayrılan bir eğlence ve sosyalleşme etkinliği olarak belirlendiğini anlamaktayız.

Sözlü tarih görüşmelerinin hemen hepsinde görüştüğümüz kişiler, izledikleri ve bunlar içinde en çok etkilendikleri filmlere dair hatırladıklarını ve filmlere dair duygularını paylaşmıştır. Yapılan görüşmeler, filmlerin onları ne düzeyde etkilediğini ortaya çıkarmış ve aynı zamanda film izlerken hissedilen duygulara dair önemli bilgilere ulaşılmıştır. Nebahat Korkmaz (02.12.2016) özellikle Cüneyt Arkın filmlerini çok sevdiğini şöyle anlatıyor: Konak Sineması'na gidiyorum. Konak Sineması'na, büyük sinema işte orası. Cüneyt.. Cüneyt Arkın'ın filmine gidiyorum, dövüşlü film diye. Ben dövüşlü film çok seviyorum, ona gidiyorduk. Bir arkadaşım vardı Pembe.. Ondan sonracığıma onunla kaçamak yapıyorduk. Yani kaçamak dediğim izin kestiriyorduk saatte. Aynı saatte yine iş başına gidiyorduk... Bir yandan tekelerde çalışıyordum.. Oraya gidiyordum, ondan sonra Cü-

neyt'in şöyle, şeyden atlamaları vardı, uçmaları vardı, dövüşleri vardı. Çok heyecanlıydı böyle yani. Biz de o zaman şey, o arkadaşıyla beraber birlik olup, o dövüşlü filme gidiyorduk yani. İstiyorum ki, onun gibi böyle yani yırtıcı kuş gibi olayım yani şeyden, her yerden başımı çıkarayım istiyorum yani." Yusuf Gökmen (12.12.2016) filmlere dair hatırladıklarını anlatırken ne zaman Türkan Şoray'ın filmleri olsa herkesin ağladığını ifade ediyor. "...Mesela Cüneyt Arkın'ın filmlerine de çok giderdi millet. Ondan sonra Fatma Girik'in filmlerine giderlerdi. Ayhan Işık'ın filmlerine kavgalı olurdu ve en çok biz o zamanlar işte bu Yılmaz Güney falan yeni çıktı, artist oldular. Onun filmleri ilk başlarda kabadayı filmleliydi ondan sonra siyasi filmler çevirmeye başladı. Efendime söyleyeyim Cüneyt Arkın'ın filmlerine giderdik. O devamlı kavgacı ... Malkoçoğlu falan filmlerini izlerdik." Yusuf Gökmen, sahnelerinin daha uzun olduğunu söylediği ve kendince "sinemaskop" diye isimlendirdiği yabancı filmlere de gittiklerini söylüyor. "Mesela o eski Ömer Şerif falan vardı Mısır sanatçıları neyi, onların filmleri falan çok güzel olurdu..." Nuriye Gökmen (12.12.2016) film izlerken insanların filme verdikleri tepkileri anlatıyor. Şayet erkekler filmde kadınları seyrediyorlarsa ısıklık çaldıklarını, kadınların da filmdeki erkek karakterlere beddua ettiklerini, sanki filmde izledikleri gerçekmişçesine duygulandıklarını, etkilendiklerini, duygusal filmlerde ağladıklarını ifade ediyor. Erdem Çakır (09.12.2016) film izlerken ağlayanları çok gördüğünü, hatta bazılarının ağlayanlarla "bu değirmeni ısıltmaya gelseydik daha iyiydi" diye dalga geçtiklerini anlatıyor. Erdem Çakır, insanların filmde gördüklerine gerçekmişçesine inandıklarını şu ifadeleri ile aktarıyor: "Şimdi eskilerden Ahmet Tarık Tekçe bunu ben gördüm kendisini de gördüm Ahmet Tarık Tekçe kötü adam rollerinden çıkardı falan bu adam o zamanlar gazetelerde yazıyordu sokakta geçerken Ahmet Tarık Tekçe dövüldü mesela bunu halk hakiki hayattaymış gibi algılıyordu hani film olarak değil de gerçek hayatta da böyledir diye adamcağızı dövdüler Ahmet Tarık Tekçe'yi." Erdem Çakır, filmlere dair hatırladıklarını anlatırken daha çok romantik aşk filmlerinin ya da köy filmlerinin olduğunu, genellikle zenginle fakir gibi iki zıt karakteri bir araya getiren filmlerin olduğunu ifade ediyor. Ancak O'na göre yabancı filmler daha kaliteli filmler. Bu filmlerin iki artistle filmin sonunu getirdiklerini, ancak çok daha kaliteli olduklarını, insanların bu filmleri soluksuzca izlediklerini aktarıyor. Kadriye Kurt ise (08.12.2016) "En çok Çeşme filminden etkilendim bir de o Rabia filmi vardı onlarda ağladım." diyerek filmleri izlerken hissettiği duygularını dile getiriyor. Sevim Meral film izlerken annesinin ağladığını, hatta annesine neden ağladığını sorduğunu, büyüyünce kendisinin de filmlerde ağlamaya başladığını anlatıyor. Nuriye Gökmen (12.12.2016) duygularını şöyle dile getiriyor: "Ben de ağlardım. Ben de işte biraz genç kızlık. İşte tam genç kızlığa adım attığım zamanlarda. Tabii bitti de şey ama tabii ki çok duygulanıyorduk, ağlıyorduk, üzülüyorduk. Günlerce aklımızdan çıkmıyordu, etkileniyorduk çok."

Sinema mekanlarının görüştüğümüz kişilerde bıraktığı en büyük etki filmlerin konuları ve yıldızlarıdır. Filmleri izlerken kendisini filmin büyümesine kaptıran,

izlediği hayata dalan, kendisini yıldızların yerine koyan, o dünya içindeymişçesine hayaller kuran izleyiciler için sinemanın çok derin bir anlamı var. Sinema mekanlarının, bu anlamda bireylere imrenerek izledikleri ve kendilerini olmak istediği hayatların içerisinde hissettikleri bir alan olması ile de önemli bir işlevi olduğu söylenebilir. Yani bu mekanlar, eğlence ve sosyalleşme gibi işlevlerinin yanı sıra bireylere hayal kurma imkanı tanınması ve onlara farklı duygular hissettirmesi ile de önemlidir. İzleyiciler, filmlerden öylesine etkilenir ki bu onların gerçek hayatlarını filmlerle karşılaştırıp, yıldızları taklit etmelerine kadar götürür onları.

“Tabi ki otantik olmayı isterdim yani bunların yaşantısı gibi hayat erişilmez gibi gelirdi yani onların yaşantısına özenip kendi düzenini kuran çoktu onların giyinmesi gibi giyinmek isteyen onlar gibi konuşmak isteyen beceremeyen daha doğrusu bunlar olurdu. Şimdi insan hayatta daima iyi yönleri kendine mal etmek ister mesela bir filme gidiyorsun adam diyelim ki zengin bir kıızı seviyor almak için ne yapmak lazım fakir, zenginleşmesi para kazanması o seviyeye gelmesi lazım. Şimdi sen buradan bir şeyler kapıyorsun senin de durumun misal onun gibi haa diyorsun ki bu arkadaş bunu yaptı ben de bunu yaparsam seviyemi yükseltirim yani aldığı örnek bunlar olabiliyor. Veyahut da mesela bir kıızı seviyorsun taşradan geldi Samsun'a geldi mesela Çarşambalısın buranın konuşmasıyla konuşamıyorsun hareketleri uymuyor ee kız da buranın delikanlısından hoşlanıyor ee ne yapman lazım hı madem bu filmde bu var bende bunun gibi olursam bu kıızı verirler yani kendini örnek alma bu şekilde yoksa başka şekilde değil” (Erdem Çakır 09.12.2016).

Kadriye Kurt (08.12.2016), “İmreniyordum onlara biz de böyle olabilir miyiz keşke biz de böyle olsaydık tabi onlar daha güzel yaşıyorlardı. Biz de böyle yaşayacak mıydık acaba bunları hep aklımızdan geçirirdik.” derken filmde izlediği hayatlara ne kadar özendiğini dile getiriyor. Sevim Meral (09.12.2016), filmlerle ilgili hatırladıklarını anlatırken, sinemanın onların bir nevi kaçıışı olduğunu, yıldızların hayatına heveslendiklerini söylüyor. Hatta o yıllarda filmlere özenip evden kaçan kızların çok olduğunu anlatıyor. Nebahat Korkmaz (02.12.2016), en çok Cüneyt Arkın filmlerinden etkilendiğini, gerçek hayatında Cüneyt Arkın'ın dövüş tekniklerini taklit ederek birkaç kez komşuları ile kavga ettiğini anlatıyor. Nebahat Sönmez, Cüneyt Arkın'ın filmlerinden ve dövüş tekniklerinden ne kadar etkilendiğini bize yaşadığı bir anısıyla anlatıyor:

“Şimdi işten, sinemadan çıktım, Cüneyt'in sinemasından çıktım, işe gittim. Çalıştım bir iki saat geldim. Rahmetlik Kamuran ile Almanya'daki kıızı, dövmüş alt katta oturuyorum o zaman... Dövmüş çocuklar baygın halde yatıyor. Oy anam dedim, benim çocuklarımı o nasıl dövebilir? Aynı Cüneyt gibi özendim ama. Aynı Cüneyt gibi ayıp olmasa var ya o kadar onu, öyle bir hırpaladım ki bütün mahalle toplandı onu elimden alamadılar. Öyle yani bağırma çağırma yok, hiç

sessiz soluksuz ya. Cüneyt ses etmiyor ya dövüş ederkene, ben de aynı öyle hiç ağzımı açmadım. Çağırdım onu 'gel bakayım buraya' dedim, geldi. Bunlarla zorun ne dedim, bunları neden dövdün? İyi yaptım. He, iyi mi yaptın gel bakayım bu yana. Yer misin yemez misin? Ben buna yer misin yemez misin? Aynı Cüneyt nasıl yaparsa sinemada, aynısını yaptım ona. Aynı. Aynısı, karşı komşumuz dedi ki yine Yılmaz, Nebahat abla ne yaptın dedi, bir çuval incirin içine dedi. Ee dedim Allah'ını seven gelsin geçsin bunun üstünden dedim. Benim çocuklarımı aha gittiniz gördünüz mü siz dedim. Yılmaz dedi bana Nebahat abla sen bu dövüşü nereden öğrendin dedi. Sesin yok, soluğun yok, küfrün yok, bir şeyin yok bu nereden geldi? O da bana kalsın dedim. Bir zaman milletin dilinde gezdim böyle. Bir zaman da böyle gezdim. Bitişliğimizde komşumuz, geldi gitti neyse şey taktı. Ama sinemanın tecrübesiyle yapıyorum ha yoksa ben nereden bileceğim onu? Geldi gitti. Geldi böyle terbiyesiz laflar söyledi. Aşağıya inersin, karının başında namaz bezi vardı, taktım onu boğazına boğuyorum onu neredeyse, elimden zor aldılar. Bende bir ses yok, soluk yok ama kavgaya dövüşe sıra geldi miydi asla ne silahtan korkarım ne tabancadan işte o Cüneyt'in bana bu şeysi var yani. Cüneyt'in o şeysi var bana. Aynı onun gibi, aynı onun dövüşünü aynı onun taklidini yaparım seninle."

Yusuf Gökmen (12.12.2016), filmlere dair duygularını anlatırken, iyi rolde oynayan yıldızlara herkesin imrendiğini, onların yaşantısına, her şeyine özendiğini anlatıyor. Kötü rolde olanlara ise nefret duyulduğunu, onları dövmek, öldürmek istediklerini ifade ediyor. Hatta kötü rolde olan yıldızların İstanbul sokaklarında gezemediklerini, filmde etkilenenlerin onları dövmeye kalkıştığını anlatıyor. "Ya tabii, onların şimdi yaptığını hani başrolde oynayan oyuncu, iyi bir oyuncuydu. Oğlan iyi oynuyor derlerdi. Tabii ki onun, o filmdeki izlenimlerini dışarıdaki gençler de şey yapardı işte onun gibi olalım, işte şöyle yapalım böyle yapalım. Hani imreniyorduk yani, özenirdik... O filmleri biz aynı gerçekmiş gibi seyrediyorduk yani. Hiç yani, film olduğunu biliyorduk ama e kendimizi kaptırıyorduk onun şeyine hani gerçek, gerçekmiş gibi seyrediyorduk onları."

Nuriye Gökmen (12.12.2016), geçmişte onlar için sinemanın her şey demek olduğunu anlatıyor. Havza'dan çıkmayanların denizi, İstanbul'u, İzmir'i sinemada gördüklerini, her şeyi, güzelliği, zenginliği, lüksü, uçağı, vapuru sinemada gördüklerini ifade ediyor. Film izlerken ister istemez hayallere daldıklarını söylüyor. "... Onların güzel hayatlarını seyrettiğin zaman tabii ki benimde böyle bir hayatım olsa, böyle bir yaşantım olsa der tabii ki insanlar. Ee, istiyordu herkes, hep özenirdi hele genç kızlar. Zengin bir evlilik, mutlu bir evlilik. Tabii her zenginlik mutluluk getirmese de ilk başta düşünülen oydu." Gökmen, yıldızların giyimlerine, saç modellerine, gözlerine, kaşlarına, kirpiklerine yani her şeylerine imrendiklerini ifade ediyor. İnsanların tam olmasa da onlar gibi giyinmeye çalıştıklarını anlatıyor. Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Fatma Girik gibi iyi rollerde oynayan yardımsever, temiz, namuslu, güzel, hanımfendi rolünde olan yıldızlara imren-

diklerini, kendi hayatlarının onların hayatları gibi olmasını istediklerini, kötü rolde olanlara ise beddua ettiklerini, kızdıklarını aktarıyor.

“Yani yıldızlar bizim için hem erişilmezdi hem de hem kendimizden birileri olarak görüyorduk onları. Evleri.. Evden yani bir şeyi gibi, bir ablası gibi, bir genç kız gibi görüyorduk onları. Ee, başrol oyuncusunu da aynı öyle. Örneğin bir Tarrık Akan'ı, bir Ediz Hun'u, bir Kartal Tibet'i. Yani o kadar insanlar mutlu oluyordu ki bu filmlerde, bu Türk filmlerini seyretmekten yani.” (Nuriye Gökmen 12.12.2016)

Yaptığımız görüşmeler sinemanın geçmişte insanlar için ne kadar değerli olduğunu gösterir nitelikte. Görüşülen altı kişi de sinemanın 60'lı ve 70'li yıllarda, yani televizyon gelinceye değin en önemli eğlence ve sosyalleşme alanı olduğunda hemfikirler. Sinema heyecanla, merakla, sevinçle, hevesle gidilen, mutlu olunan, insanlara farklı duyguları birlikte yaşatan bir etkinlik olması nedeniyle o dönem insanlar için çok kıymetli. Nuriye Gökmen (12.12.2016), “Valla sinema o yıllarda bizim için , en birinci eğlence yerimizdi... Hani filmin, o film geldiği zaman bir hafta o filmin hayaliyle yatarız. Aa işte üç gün kaldı filmin sinemaya gelmesine, iki gün kaldı. Yani, akşamları en güzel eğlence yeri sinemaydı.” derken sinemanın onlar için ne kadar önemli olduğunu anlatıyor. Nebahat Korkmaz (02.12.2016), sinemaya gitmek uğruna işyerinden başka bir şeyler uydurarak izin aldığını, izin saatine göre aylığının kesildiğini, sinemaya giderken verdiği araba parasını kimse anlamasın diye (muhtemelen eşi) ay sonunda denkleştirmeye çalıştığını anlatırken sinemanın onun için ne kadar kıymetli olduğunu anlayabiliyoruz.

SONUÇ

Bireylerin yüz yüze iletişim ile bir arada olduğu mekanlar kapalı ya da açık mekanlar olabilir. Bunlar “mikro mekan” olarak isimlendirilebilir. İnsan da bir mikro mekan ve aynı zamanda bir iletişim gücü olarak var olduğu alanların mekanlaşmasını sağlamıştır. Mekanların, bireylerin iletişimlerini biçimlendirmesinin yanı sıra bireyler de mekanları devamlı suretle kendisine göre evrimleştirmiştir. Bu sayede bireylerin inşa ettiği ve anlam yüklediği mekan, ilerleyen süreçte bireylerin iletişimlerini biçimlendiren bir güç olmuştur (Öztürk 2012: 46). Kapalı ya da açık hava sinema mekanları da bu bağlamda bir iletişim gücü olan insanın ürettiği ve anlam yüklediği, bir süre sonra da bireyler arasındaki iletişim biçimlerini etkileyen bir alana dönüşmüştür. 1960'lı ve 70'li yıllarda sinema mekanlarının bir eğlence ve sosyalleşme yeri olarak bireylerde bıraktığı derin etki, iletişim gücü olan insanın ona yüklediği anlamda aranabilir.

“Her ortak bellek zaman ve mekanla sınırlı bir gruba aittir. Olayların tümü ancak, onları hatırlayan grubun belleğinden ayrılarak, gerçekleştikleri sosyal çevrenin düşünce yaşamındaki bağlarından çözümlenerek, kronolojik ve mekânsal bir şe-

manın ötesinde hiçbir şey kalmadığı zaman ortak bir tabloda toplanabilir” (Halbwash’dan akt., Assmann 2015: 52). Bu bağlamda yaptığımız çalışma, yıllar sonra kapalı ya da açık hava sinema mekanlarında 60’lı ve 70’li yıllarda yaşanan deneyimleri hatırlayacak bireyler kalmadığında asıl önemini kazanacak olup, Türk toplumunun sinema mekanları ile ilgili ortak belleğinin izlerini taşımaktadır.

Açık hava sinemalarının sayısının günümüzde yok denecek kadar azalmış olması, bu mekanların unutulmaması adına toplumun ortak belleğine ulaşmayı gerektirmekte, bu çalışma, söz konusu amaca hizmet etmesi nedeniyle de önem taşımaktadır. Kapalı sinema mekanları ise, her ne kadar günümüzde var olmaya devam etse de bu mekanın her dönemde insanlar tarafından aynı biçimde kullanılmadığı, iletişim gücü olan insanın bu mekanı kendi amaçları doğrultusunda evrimleştirdiği bir gerçektir. Bu açıdan sinema mekanlarının geçmişine bakmak bize mekandan geçerek insan ve ilişkilere dair önemli ipuçları vermiştir.

Türkiye’de televizyon yayıncılığının 1968 yılında TRT ile başlayıp 1970’li yılların sonunda yaygınlaşmasıyla birlikte sinema mekanlarının geçmişteki önemini azaldığı ve aslında bir devrin kapandığı söylenebilir. O yıllara kadar insanların heyecanla gittikleri ve sayısız deneyim yaşadıkları sinemalar, televizyonun gelişi ile birlikte geçmişteki anlamını yitirmiştir. Her ne kadar kapalı sinema mekanları var olmaya devam etse de insanların bu mekanı kullanma biçimleri ve sinemaya yüklenen anlam değişmiştir. Bu çalışma bize günümüzde varlığını devam ettiren bir mekanın geçmişteki görünümünü sunmakta ve aslında buradan geçerek toplumsal yaşama dair önemli veriler aktarmaktadır. Assmann’a göre (2015:50), “Bellek sadece geçmişi kurgulamakla kalmaz, aynı zamanda şimdi ve geleceğin deneyimlerini de organize eder”. Bu anlamda bu çalışma, insanın sinema mekanlarına günümüzde yüklediği anlamı, geçmişle karşılaştırmamıza ve yaşanan toplumsal değişimlere bakmamızı da sağlamıştır.

Bu çalışma bize sinema mekanlarının diyalojik mekanlar olduğunu, iletişim gücü olan insanın birlikte olma ve paylaşma deneyimlerini yaşadığı alanlar olduğunu göstermiştir. İnsanların çoluk, çocuk, eş, dost, akrabaları ile toplanarak birlikte gittikleri kapalı ya da açık hava sinemalarında film izlemenin ötesinde deneyimler yaşanır. Daha sinemaya gitmeden başlayan hazırlıklar, heyecanlanmalar ve heveslenmeler diyalog sürecini başlatır. Gidilecek filme ve kimlerle gidileceğine karar verilmesi bu konu etrafında insanların bir araya gelmesinin sebebidir. Bu aşamada filmlerin duyurulması için yapılanlar önemlidir. Herkesin görebileceği yerlere afişler asılır ya da birkaç görevli arabayla gezerek megofonla filmleri duyurur. Gezen arabalarda film afişleri asılıdır. Filmlerin duyurulması ile birlikte gidilecek filme karar verilmesinin ardından adeta bir düğüne gidiyormuşçasına şenlik havasında geçen hazırlanma, giyinme, süslenme aşaması gelir. Özenle hazırlanan insanlar, saati geldiğinde bir araya gelir ve aynı şenlik havasında ve

sohbet ederek sinemaya giderler. Sinema insanlar için eğlence alanı olduğu kadar diğerlerine bakmanın, kendini görünür kılmmanın, sevgili olmanın, eş dost konuşmanın, sohbetin, paylaşmanın, yeme-içmenin, gülmenin, ağlamanın, bağırmanın, duygulanmanın, hayal kurmanın, gerçeği unutmmanın da alanıdır. Adeta bir bayram havası, şenlik alanıdır. Foucault’un kavramsallaştırması ile “heteropik bir mekan” dır (akt. Öztürk 2013: 21) Öztürk’e göre (2013: 21), “heteropik mekan, bir çok mekanı, işlevi, konumu ve gerçekte birbiriyle ilişkisiz gibi görünen pek çok etmeni içinde barındıran mekandır.” Öztürk (2013: 21), sinemanın bilhassa da açık hava sinemalarının Bakhtinci anlamda “karnavalesk” mekanlar olduğunu ifade eder. Sinema mekanları geçmişte adeta bir karnaval havasındadır. Açık hava sinemaları bu anlamda daha öndedir. Bakhtin’in ifade ettiği gibi bu mekanlar hiyerarşinin yapay ve sembolik biçimde rafa kaldırıldığı mekanlardır. Buralarda herkes, giyim kuşamını, konuşmasını, hareketlerini diğerlerine göstermeye ve diğerlerininkini görmeye çalışır. Bu ilişkiler pazaryeri ilişkilerine benzer.

Sinema mekanları sözlü ve elektronik kültürün birlikte deneyimlendiği mekanlardır. Bu mekanlarda bir taraftan konuşma ve diyalog vasıtası ile sözlü kültür yaşanırken diğer taraftan yaşamı yansıtan ve inşa eden elektronik kültürün varlığını görürüz. İki kültür biçiminin aynı mekanda karşılaşması söz konusudur (Öztürk 2013: 21). Yapılan görüşmeler bize sinema mekanlarını kullanma biçimlerinin geçmişten bu yana farklılaştığını gösterir nitelikte. Şöyle ki, geçmişte kapalı ve özellikle ve daha fazla açık hava sinemalarında film izleyenlerin filme katıldıkları, tepkilerin daha fazla verildiği ve duyguların dışavurulduğu bir film izleme kültürü yaşanırken, zamanla filmi daha sessiz ve tepkisizce izlemenin söz konusu olduğu bir kültüre geçilmiştir. Görüşmelerde insanların geçmişte filmde izlediklerine kendisini kaptırdıkları, güldükleri, ağladıkları, bazen yıldızlara bağırarak, onları yuhaladıkları, bazen alkışladıkları, tepkilerini sesli verebildikleri bir izleme ortamının olduğunu öğreniyoruz. Sinema mekanlarının etkin ve katılımcı, diyalojik ortamının giderek konuşmanın daha az olduğu, daha çok film izleme üzerine şekillenen bir dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Yani sinema mekanlarının geçmişte sözlü kültürü var eden koşulları artık değişmiş ve daha çok elektronik kültürün yaşandığı bir mekana dönüşmüştür.

1960’lı ve 70’li yıllarda filmlerin duyurulması için yapılanların, günümüzde ne kadar farklılaştığını görebilmekteyiz. Sözlü tarih görüşmelerine göre, filmlerin duyurulması için sinemalara ve şehrin belirli yerlerine afişlerin asılır ve özellikle de birkaç kişi araba ile gezerek megafonla filmleri duyurmuş. Ancak günümüzde her ne kadar film afişleri hala olsa da biçim değişikliğine uğramış, mahallemelerinde dolaşma kültürü ise tamamen yok olmuştur. Benzer biçimde filme gitmek için bilet alma uygulaması hala devam ediyor olsa da bu uygulamanın da değiştiğini görmekteyiz. Geçmişte “karaborsadan bilet alma” diye bir uygulama söz konusu iken günümüzde böyle bir uygulama bulunmuyor. Yine yaptığımız

görüşmelerde geçmişte sinemalara kaçak girişler olduğunu ve bazı taktiklerle film izlendiğini öğreniyoruz, günümüzde böyle bir kültürün de yok olduğunu görebiliyoruz. Geçmişte sinema mekanlarına dair unutulmayanlardan biri de sinema perdeleridir. Kapalı ve açık hava sinemalarının perdeleri görüştüğümüz kişilerin belleğinde iz bırakmış durumda. Bugün sinema mekanlarının perdeleri olmadığı gibi, sinema salonları teknolojik gelişmelerin etkisi altındadır. Buna benzer bir durum hiç kuşkusuz geçmişte sinema salonlarındaki “localar”la ilgilidir. Günümüzde localar bulunmazken, bireyleri sosyo-ekonomik düzeyleri açısından farklılaştıran bu uygulamanın kaldırıldığı görülebilir.

Sinema mekanları ile ilgili geçmişe baktığımız bu çalışma, bize sözlü kültürün bu mekanlardaki varlığının giderek yok olduğunu gösteriyor. Geçmişte sinema mekanları bireylerin sosyalleşmesini sağlayan alanların başında gelirken ve insanların eşi, dostu, akrabası ile hep birlikte oldukları, bazen film ve yıldızlar hakkında bazen de gündelik hayatları ile ilgili sohbetler ettikleri, kendilerini sergiledikleri, diğerlerini izledikleri, sevgili oldukları, birlikte oldukları mekanlar giderek sözlü geleneğin yok olduğunu görüyoruz. Günümüzde de sinema mekanlarında film öncesinde, arasında ve sonrasında belirli diyaloglar yaşansa da eskisi gibi etkin bir sözlü geleneğin olmadığı görülebilir. Bu mekanların birer şenlik alanına dönüştüğü ve çok farklı duyguların birlikte yaşandığı geçmişle, çok daha rasyonel biçimde ve duygulardan uzaklaşarak yaşandığı günümüz arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Katılımcı ve sözlü kültürün giderek rasyonel ve elektronik kültüre dönüştüğü görülebilir.

Geçmişte sinema insanları heyecanlandıran, mutlu eden, hevesle hazırlandıkları ve gittikleri, gitmeyi iple çektikleri bir faaliyettir. Filme gitmeden önce eş dost toplanılır bazen bir yerlerde oturulur sohbetler edilir, ardından filme gidilir, film beraber ve tepkiler dışavurularak izlenir. Aralarda ve film bittikten sonra da sohbetler devam eder, sinemadan döndükten sonra kimi zaman film hakkında konuşulmaya günlerce devam edilir. “Sinemanın bir kurum olarak varlığını özellikle 40’lı, 50’li, 60’lı yıllarda belirgin biçimde görmek mümkündür. Televizyonun, videonun, bilgisayarın, internetin, DVD’nin olmadığı bir dönemde sinema, bir yaşam tarzı olarak çıkar karşımıza. Toplu olarak film izleme keyfinin yanı sıra sinemaya gitmek, sosyal hayata katılmak demektir. Randevuların verildiği, farklı dost ve arkadaşların buluştuğu bir mekandır” (Erkılıç 2009: 149). Jarvie’ye (1970) göre, film izlemek, hakkında tartışmak, konuşmak, bir taraftan da sosyalleşme sürecidir ve sinemanın sosyal bir kurum olmasını sağlayan da budur. Sinema mekanları insanları birbirine bağlayan, onların kimlik duygularına katkıda bulunan toplumsal alanlardır.

Sözlü tarih görüşmelerinde yıldızlar insanların imrenerek izledikleri, giyimlerini kuşamlarını, hayatlarını, yaşantılarını her yönüyle taklit ettikleri, onlar gibi olmak istedikleri kişilerdir. Filmleri izleyenler yıldızların hayatını hayal eder, adeta

büyülenirler. Filmin büyüüne kendisini kaptıran izleyiciler gerçek hayatlarında da çoğu zaman izlediklerinin etkisindedir. “Bin beş yüz, iki bin kişilik koca salonları, süslü locaları, özel olarak tasarlanmış mobilyaları, dev perdesi, fuayesi, gong sesi, emektar projeksiyon makinesi ile film izlemeyi, sinemaya gitmeyi törenselleştiren bu mekanlar, düş şatosu deyimini fazlasıyla hak etmektedirler” (Erkılıç 2009: 148).

Erkılıç'ın düş şatosu deyimiyile tarif ettiği sinema mekanlarının, geçmişten günümüze çoğu yönü ile değiştiğini, seyir kültürünün başlı başına farklılaştığını görmekteyiz. Kamusal bir alan olan sinema mekanları her ne kadar hala insanların bir araya geldiği mekanlar olsa da seyir kültürü tamamen değişmiştir. Teknolojik gelişme ve değişmeler sözlü geleneğe dayalı sinema mekanlarının farklılaşmasını beraberinde getirmiş, insanları duygusal açıdan daha fazla yalıtın, yalnızlaştıran, sinema etrafında yaşanan şenlik kültürünü ve düş şatosu olma durumunu ortadan kaldıran bir süreçle sonuçlanmıştır. Sinema mekanlarını kullanma ve algılama biçimleri farklılaşmış, bu mekanların bireyleri sosyalleştirme işlevi farklı bir boyut kazanmıştır. Bahtinci (2005) anlamda karnavalesk bir mekan olan kapalı ya da açık hava sinema mekanları eski şenlikli atmosferini yitirmiş, daha rasyonel, katılımsız ve elektronik bir etkinliğe dönüşmüştür.

KAYNAKLAR

- Assmann J (2015) Kültürel Bellek, Ayşe Tekin (çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bahtin M (2001) Karnavaldan Romana, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Caunce S (2008) Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Danacıoğlu E (2001) Geçmişin İzleri, Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Klavuz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Erkılıç H (2009) Düş Şatolarından Çoklu Salonlara Değişen Seyir Kültürü ve Sinema, Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Yıl 14 , 28.
- Evren B (1998) Eski İstanbul Sinemaları: Düş Şatoları, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Kirel S (2005) Yeşilçam Öykü Sineması, Babil, İstanbul.
- Kyvig D E ve Marty M A (2011) Yanıbaşımızdaki Tarih, Nalan Özsoy(çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Jarvie I C (1970) Towards a Sociology of the Cinema, Rudledge&Kegan Paul.
- Liman A S (2014) Gaziantep'te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980), İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2014/II 47, 97-124.
- Neyzi L (2001) İstanbul'da Hatırlamak ve Unutmak: Birey, Bellek ve Aidiyet, İslam Araştırmaları Dergisi, 6, 155-173.

Öz P T (2012) Pelikülden Dijitale Sinemada Seyir Kültürü ve Seyircinin Değişen Konumu, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, TOJDAC Nisan 2012, 2, 65-73.

Öztürk S (2010) Türkiye’de Sözlü Tarih’ten İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar, Millî Folklor, Yıl 22, 87, 13-26.

Öztürk S (2012) Mekan ve İktidar, Phoenix Yayınları, Ankara.

Öztürk S (2013) Türkiye’de Sinema Mekanlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak, Milli Folklor, Yıl 25, 98, 19-31.

Thompson P (1999) Geçmişin Sesi, Şehnaz Layıkel (çev.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Tosh J (2013) Tarihin Peşinde, Özden Arıkan (çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Sözlü Kaynaklar

Nebahat Korkmaz ile sözlü tarih görüşmesi (02.12.2016)

Kadriye Kurt ile sözlü tarih görüşmesi (08.12.2016)

Erdem Çakır ile sözlü tarih görüşmesi (09.12.2016)

Sevim Meral ile sözlü tarih görüşmesi (09.12.2016)

Yusuf Gökmen ile sözlü tarih görüşmesi (12.12.2016)

Nuriye Gökmen ile sözlü tarih görüşmesi (12.12.2016)